

KS. ŁUKASZ MARCZAK

Instytut Socjologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Problem wieloznaczności pojęcia „zrównoważony rozwój”

Streszczenie: Artykuł prezentuje wieloznaczność pojęcia „zrównoważony rozwój” wraz z uwydatnieniem istoty idei trwałego rozwoju. Najpierw ukazuje się początki występowania pojęcia, a następnie próbuje się przedstawić kategorię „zrównoważonego rozwoju” w świetle różnorodnie interpretowanych wzajemnych zależności jego trzech wymiarów: społeczeństwa, ekonomii i ekologii.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, koncepcja trzech filarów, trwały rozwój

Wstęp

W ostatnich latach pojęcie „zrównoważonego rozwoju” rozwinęło się bardzo dynamicznie i – jak żaden inny termin – zyskało w krótkim czasie wiele różnorodnych znaczeń. Popularność tego pojęcia oznacza dziś dla niektórych badaczy początek nowej dyscypliny naukowej¹, natomiast dla niektórych sceptyków „zrównoważony rozwój” jest już tylko oklepanym zwrotem i pustym pojęciem, które nic nie znaczy². Wydaje się, że z tego względu warto zwrócić uwagę na problem wieloznaczności pojęcia „zrównoważony rozwój”.

W artykule prezentuje się niejednoznaczność tego pojęcia wraz z uwydatnieniem myśli przewodniej idei trwałego rozwoju. W tym celu najpierw ukazuje się historię pojęcia „zrównoważony rozwój” i jego istotę, a następnie próbuje się przedstawić kategorię „zrównoważonego rozwoju” w świetle krytyki powszechnie dotychczas przyjmowanego modelu trzech równych filarów: społeczeństwa, ekonomii i ekologii.

1. Długoterminowe utrzymanie lasów - początki pojęcia „zrównoważony rozwój”

Zanim pojęcie „zrównoważonego rozwoju” zaczęto odnosić do angielskiego terminu „sustainable development” i wielu obszarów życia ludzkiego, występowało już

---

¹ B. Baerlocher, *Natur und soziales Handeln*, Frankfurt a. M. – New York 2013, s. 13, 190.

² P. Finke, *Das Nachhaltigkeitsgeschwätz. Die erstaunliche Karriere eines Begriffs*, 2012, s. 22-29, http://www.voeeo.de/wp-content/uploads/2012/01/agora_012012_finke.pdf, [10.08.2015].

ono w XVIII wieku w Niemczech w obszarze gospodarki leśnej. To pojęcie ukształtował Hans Carl von Carlowitz w 1713 roku w rozprawie *Syvicultura Oeconomica*, w której przedstawił ideę trwałego, niezmiennego użytkowania obszarów leśnych³.

Carlowitz w swoim dziele posługiwał się terminem „nachhaltig” (trwały, zrównoważony) stosując je jako przeciwieństwo do terminu „nachlässig” (niedbały, niechlujny)⁴. W języku niemieckim termin „nachhaltig” (trwałość) jest oznaczony jako przymiotnik i wyraża długofalowe i silne działanie („nachwirkend”, „stark”). Ten przymiotnik jest powiązany z czasownikiem „nachhalten” (utrzymywać się) i jest rozumiany w sensie czasowników „andauern” i „wirken” (nie ustawać, działać). Związek z tymi czasownikami wprowadza termin „nachhaltig” w semantyczne pole dotyczące przyszłych czasów. Pojęcie zrównoważonego rozwoju stosowane dawniej w kontekście gospodarki leśnej opisywało model zarządzania w celu zabezpieczenia i zapewnienia równomiernego dochodu i długoterminowego utrzymania lasów⁵. Zrównoważony, trwały rozwój nie był więc biernym działaniem ograniczającym, lecz aktywnością ukierunkowaną na konkretną realizację optymalnej, długoterminowej gospodarki leśnej, której istotą było utrzymanie w dobrej kondycji odpowiedniej ilości drzewostanów⁶.

Prosta reguła zrównoważonego utrzymania drzewostanów dobrze rozjaśnia rozumienie znaczenia terminu „zrównoważoność”. W gospodarce leśnej wyraża on działanie, by „nie wycinać więcej drzew niż zdąży urosnąć”, lub ogólniej mówiąc, by „nie zużywać większej ilości zasobów niż natura zdoła na nowo wytworzyć w danym czasie”. Tę regułę analogicznie można przenieść na wiele innych obszarów. Jak zauważa Markus Vogt, w dziedzinie gospodarki finansowej logika zrównoważoności przekłada się na zdolność dysponowania środkami kapitałowymi, aby „żyć z procentów nie naruszając kapitału”⁷. Tego typu sposób postępowania stanowi kryterium finansowego zrównoważenia, które coraz bardziej zyskuje popularność w czasach kryzysowego zadłużenia, czego przykładem jest choćby reguła stabilizacji gospodarstw domowych⁸.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju – ogólnie przyjęta i rozwijana w Niem-

³ B. Schmidt, *Soziale Nachhaltigkeit bei der Lieferantenauswahl. Eine conjont- und kausalanalytische ökonomische Untersuchung*, Stuttgart 2013, s. 8.

⁴ M. Vogt, *Nachhaltigkeit. Hoffnung – Handlung – Wandlung. Konzept Nachhaltigkeit*, wykład wygłoszony w Monachium (Amerikanhaus) dnia 29.11.2011 r., s. 2, http://www.bene-muenchen.de/fileadmin/user_upload/Bilder/RiVo/Vogt_Konzept_Nachhaltigkeit_29-11-2011.pdf, [10.08.2015].

⁵ W. Veith, *Nachhaltigkeit*, w: *Christliche Sozialethik*, red. M. Heimbach-Steins, Regensburg 2004, s. 302.

⁶ M. Vogt, *Nachhaltigkeit*, dz. cyt., s. 2.

⁷ Tenze, *Das Konzept der Nachhaltigkeit*, w: *Handbuch der Katholischen Soziallehre. Im Auftrag der Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft und der Katholischen Sozialwissenschaftlichen Zentralstelle*, red. A. Rauscher i in., Berlin 2008, s. 411.

⁸ Por. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, *Fortschrittsbericht 2008 zur nationalen Nachhaltigkeitsstrategie*, Berlin 2008; M. Vogt, *Zasada zrównoważonego rozwoju i jego realizacja w Niemczech*, wykład wygłoszony dnia 9.05.2014 r. w czasie V Chrześcijańskiego Tygodnia Społecznego w Lublinie, tł. M. Hulaś, s. 2, http://ordosocialis.de/pdf/M.Vogt/Das_Prinzip_Nachhaltigkeit-pol.

czeh – została powszechnie oznaczona terminem „Nachhaltigkeit” – nieco rzadziej określa się ją wyrażeniem „nachhaltige Entwicklung”. Markus Vogt i Werner Veith stwierdzają, że pojęcie zrównoważonego rozwoju w niemieckiej historii językowej wyraża wymiar korzyści ekonomicznej i troski ekologicznej, które we wzajemnym sprzężeniu są ukierunkowane na realizację sprawiedliwości międzypokoleniowej⁹.

2. Granice wzrostu – idea równoważenia

Występujące powszechnie pojęcie w gospodarce leśnej zostało przeniesione na grunt życia społeczno-gospodarczego pod koniec XX wieku w kontekście wybuchu tzw. rewolucji ekologicznej i rozwoju świadomości ochrony środowiska naturalnego¹⁰.

Dyskusja na temat degradacji środowiska naturalnego pojawiła się już pod koniec lat 60-tych w obliczu wielu katastrof i anormalnych zjawisk pogodowych. Alarmem obwieszczającym wyczerpywanie się zasobów naturalnych był głównie Raport Klubu Rzymskiego *Granice wzrostu* z 1972 roku. Wówczas stwierdzono, że gospodarka ukierunkowana na nieskończony wzrost prowadzi do przekroczenia granic tzw. pojemności ekologicznej. Problem ekologiczny przedstawiono w kontekście wyczerpywania się nieodtwarzalnych zasobów ziemi w obliczu wzrastającej liczby ludności przy zwiększających się potrzebach ludzkich. Według prognoz coraz szybsza industrializacja, gwałtowny przyrost ludzkości, niedożywienie, wyczerpywanie się zasobów naturalnych oraz degradacja środowiska naturalnego wywołają w przyszłości nagły i nie dający się opanować spadek liczby ludności oraz zdolności produkcyjnej przemysłu¹¹. Przedstawione prognozy stały się impulsem do przyjrzenia się trendom rozwojowym społeczeństw, ich realnym potrzebom, stylom konsumpcji i produkcji oraz związaną z tym ograniczonością wielu zasobów naturalnych. W takich okolicznościach dostrzeżono potrzebę równoważenia rozwoju poprzez konieczność ograniczania go w niektórych wymiarach.

Intensywny rozwój idei zrównoważonego rozwoju nastąpił wraz z pojawieniem się narastającej odpowiedzialności za środowisko naturalne w kontekście nieograniczonego wzrostu gospodarczego i związanej z tym, wręcz rabunkowej, eksploatacji zasobów naturalnych. Dziś wiele płaszczyzn ludzkiego życia próbuje się łączyć z odpowiedzialnością moralną za środowisko naturalne. Współcześnie zauważa się, że wraz z pojawiającą się kwestią ekologiczną występuje potrzeba opracowania i wprowadzenia nowych strategii, w których oprócz wciąż istotnych obszarów społeczno-gospodarczych, uwzględną się także środowisko naturalne jako ważną prze-

---

pdf [17.08.2015].

⁹ W. Veith, *dz. cyt.*, s. 302.

¹⁰ B. Görgen – B. Wendt, *Nachhaltigkeit als Forschrift denken*, „Soziologie und Nachhaltigkeit“ 1 (2015), s. 10.

¹¹ J. Majka, *Etyka życia gospodarczego*, Wrocław 1982, s. 313-315.

strzeń ściśle połączoną z ludzką egzystencją¹². Wobec nieograniczonego wzrostu¹³, do którego w połowie XX wieku jeszcze nie przywiązywano tak wielkiej uwagi, ideę zrównoważonego rozwoju dziś odczytuje się w świetle priorytetów polityki, w której stawia się odpowiednie granice w obszarze społecznym, gospodarczym i ekologicznym. Właściwe wyważenie potrzeb i wyznaczenie granic w rozległych obszarach życia ludzkiego w celu podniesienia jego jakości pozostaje wciąż przewodnią myślą zrównoważonego rozwoju¹⁴.

3. Chaos interpretacyjny

„Zrównoważony rozwój” nie jest jednoznacznie, jasno i bezdyskusyjnie zdefiniowaną kategorią¹⁵. Najczęściej używaną definicją „zrównoważonego rozwoju” jest określenie sformułowane podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w 1987 roku w tzw. Raporcie Gro Harlem Brundtland. Występuje w nim następujące stwierdzenie: „Humanity has the ability to make development sustainable – to ensure that it meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”¹⁶. W tym określeniu „zrównoważony rozwój” rozumie się jako model rozwoju, według którego zaspokajają się potrzeby współczesnego pokolenia bez odbierania szans rozwojowych przyszłym pokoleniom.

Wychodząc od tego stwierdzenia, „zrównoważony rozwój” zyskuje dwa centralne wymiary sprawiedliwości: dymensję międzygeneracyjną, która odnosi się do słusznego rozdziału zasobów w perspektywie pokoleniowej oraz dymensję wewnątrzgeneracyjną, która jest skierowana ku sprawiedliwemu rozdziałowi zasobów wewnątrz jednego pokolenia. Chodzi więc o zaprowadzenie sprawiedliwości wewnątrz współczesnego pokolenia, jak i zabezpieczenie kapitału naturalnego i społecznego, bez których niemożliwe jest zaspokojenie potrzeb przyszłych pokoleń¹⁷.

Takie ujęcie zagadnienia sprawiedliwości otwiera wielu specjalistycznym dziedzinom naukowym przestrzeń do dyskusji, stąd dla pojęcia „zrównoważony rozwój” oferuje się wiele ram interpretacyjnych w zależności od celów, które w wąskim obszarze naukowym chce się osiągnąć. W związku z wielością dyscyplin naukowych i odpowiadających im interpretacji to zagadnienie doczekało się ogromnej liczby definicji, które obejmują wiele różnorodnych aspektów¹⁸. Wciąż powstają definicje „zrównoważonego rozwoju” i różnią się one ze względu na kontrastujące ze sobą

¹² G. Buchmann, *Warum Nachhaltigkeit*, „Utopie Kreativ“ 153/154 (2003), s. 662.

¹³ G. Tichy, *Nachhaltiges Wachstum?* „Wissenschaft & Umwelt Interdisziplinär - Nachhaltiges Wachstum?“ 13 (2005), s. 6.

¹⁴ E. Albińska, *Wyznaczniki zrównoważonego rozwoju*, w: *Spółeczeństwo – gospodarka – ekologia*, red. S. Fel – M. Hulas – S.G. Raabe, Lublin 2010, s. 197-200.

¹⁵ G. Tichy, *dz. cyt.*, s. 4.

¹⁶ Brundtland-Kommission (WCED), *Our Common Future*, 1987; A. Hardtke – M. Prehn, *Perspektiven der Nachhaltigkeit. Vom Leitbild zur Erfolgsstrategie*, Wiesbaden 2001, s. 58.

¹⁷ Por. K. Kraemer, *Die soziale Konstitution der Umwelt*, Wiesbaden 2008, s. 21nn; A. Grunwald – J. Kopfmüller, *Nachhaltigkeit. Eine Einführung*, Frankfurt a. M. 2012, s. 31nn.

¹⁸ A. Hardtke – M. Prehn, *dz. cyt.*, s. 58.

wyobrażenia, których podstaw należy szukać na drodze realizacji celów między innymi w stawianiu kryteriów dotyczących obszaru społeczeństwa, ekonomii i ekologii¹⁹. Popularności i zróżnicowaniu interpretacji idei „zrównoważonego rozwoju” towarzyszy także wiele prób systematyzacji.

Zdaniem Piotra Jeżowskiego obecnie występuje co najmniej sto różnych interpretacji pojęcia „zrównoważony rozwój” począwszy od koncepcji „skoncentrowanych na rozwoju społeczno-ekonomicznym, a pomniejszających problemy ekologiczne, do definicji ogniskujących nacisk na problemy ekologiczne, a ignorujących aspekty rozwoju społecznego i gospodarczego”²⁰. Idea „zrównoważonego rozwoju” kształtowała się na przestrzeni wielu lat i przez to jest dzisiaj niejednoznacznie rozumiana²¹. Zróżnicowanie definicyjne jest problemowe nie tylko ze strony teoretycznej i poznawczej, ale przede wszystkim ze strony interpretacyjnej i praktycznej²². Rozpiętość i różnorodność interpretowania „zrównoważonego rozwoju” prowadzi nawet do występowania definicji, które – powstając w różnych kontekstach – wzajemnie się wykluczają²³. Do takiego wniosku doszedł Andrzej Papuziński analizując teksty Wiesława Sztumskiego i Leszka Gawora. W. Sztumski, akcentując bardziej wewnątrzpokoleniowy wymiar sprawiedliwości międzypokoleniowej skupił się na antropocentrycznej interpretacji „zrównoważonego rozwoju” w przeciwieństwie do L. Gawora, który jest zwolennikiem wizji biocentrycznej²⁴.

W związku z takim absurdalnym zestawieniem jednym z punktów wyjścia w konceptualizacji „zrównoważonego rozwoju” powinno być najpierw określenie wersji interpretacyjnej tej idei²⁵. W literaturze dotyczącej etyki środowiska naturalnego zostały opracowane różne teorie w celu rozróżnienia i uporządkowania „zrównoważonego rozwoju”. Wśród nich wyróżnia się cztery poglądy, które ujmują „zrównoważony rozwój” w sensie: antropocentrycznym, fizjocentrycznym, biocentrycznym i patocentrycznym²⁶. Wśród wielu prób systematyzacji trwałego rozwoju jako jedno z jego najważniejszych wyobrażeń przyjęto rozróżnienie pomiędzy koncepcją silne-

¹⁹ E. Mazur-Wierzbicka, *Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku*, w: *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, red. M.G. Woźniak, Rzeszów 2006, s. 317.

²⁰ P. Jeżowski, *Rozwój zrównoważony i jego nowe wyzwania*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2 (2012), s. 101.

²¹ G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje*, Toruń 2002, s. 46-53.

²² P. Jeżowski, *dz. cyt.*, s. 101.

²³ M.R. Redelift, *Rozwój zrównoważony (1987-2005) – oksymoron czasu dorastania*, „Problemy Ekorozwoju” 1/4 (2009), s. 33-35.

²⁴ W. Sztumski, *Refleksja na temat rozwoju zrównoważonego (czy rozwój zrównoważony jest fikcją, utopią, iluzją czy oszustwem?)*, „Problemy Ekorozwoju” 2/3 (2008), s. 133-134; L. Gawor, *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju” 2/1 (2006), s. 65.

²⁵ A. Papuziński, *Realizacja zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju” 1/6 (2001), s. 109.

²⁶ Por. R. Marx – H. Wulsdorf, *Christliche Sozialethik. Konturen – Prinzipien – Handlungsfelder*, Paderborn 2002, s. 334-339; R. Kramer, *Das Unternehmen zwischen Globalisierung und Nachhaltigkeit. Sozialethische Überlegungen*, Berlin 2002, s. 69.

go i słabego „zrównoważonego rozwoju”.

W literaturze zauważa się także stanowiska, które wskazują na niemożliwość ostatecznego zdefiniowania „zrównoważonego rozwoju”. Taki pogląd prezentuje m.in. Helge Wulsdorf. W jej opinii ta koncepcja wyraża normatywne ukierunkowanie ciągłego procesu poszukiwania najlepszych rozwiązań, który jest sprzężony z procesami kształcenia. W rozumieniu zrównoważonego rozwoju wyraźnie można zauważyć ciągłe rozważanie, stanowienie priorytetów jak i kryteriów dalszego, długotrwałego rozwoju, który dotyczy społecznego, ekonomicznego i ekologicznego obszaru życia ludzkiego²⁷. Takie rozumienie „zrównoważonego rozwoju” jest pewnym otwartym procesem deliberacyjnym.

Również w opinii Petera Carnau w koncepcie „zrównoważonego rozwoju” w mniejszym stopniu chodzi o opracowanie ścisłej definicji, lecz bardziej o określenie tego, co powinno zaistnieć w celu połączenia czasowych i przestrzennych płaszczyzn, które zostały uwzględnione przez politykę „zrównoważonego rozwoju”. Podstawowa idea bazuje więc na opinii, że system jest wtedy zrównoważony, kiedy trwa samodzielnie i ma długoterminowe istnienie. W odosobnionych wypadkach potrzebuje on szczegółowego wyjaśnienia ze względu na priorytetowe cele, które odnoszą się do społeczeństwa, gospodarki i ekologii²⁸.

Wieloznaczność rozumienia „zrównoważonego rozwoju” jest złożonym problemem. Wydaje się, że wynika on głównie ze zróżnicowanego akcentowania celów przez nauki specjalistyczne w wymienionych obszarach trwałego rozwoju. W dalszej części artykułu przedstawia się rozumienie wzajemnych zależności trzech obszarów zrównoważonego rozwoju.

4. Trzy dymensje zrównoważonego rozwoju

Najpopularniejszą interpretacją politycznego dyskursu o „zrównoważonym rozwoju” jest koncept równoważenia trzech obszarów: społeczeństwa, ekonomii i ekologii, który obrazowo wyraża trwały rozwój za pomocą trzech filarów lub trzech kolumn (*three pillars of sustainable development, Drei-Säulen-Model*). W opinii wielu teoretyków idei „zrównoważonego rozwoju” ten model dotyczy równoczesnego, harmonijnego i równouprawnionego uwzględniania trzech wymienionych wymiarów²⁹. Według tego modelu każdy obszar osobno odzwierciedla ważne interesy, które powinno się realizować przy pomocy odpowiadających im kryteriów. O „zrównoważonym rozwoju” można więc mówić tylko wtedy, gdy w działaniu politycznym będzie się konsekwentnie zmierzać do całkowitej realizacji celów za-

²⁷ H. Wulsdorf, *Nachhaltigkeit. Ein christlicher Grundauftrag in einer globalisierten Welt*, Regensburg 2005, s. 25; C. Keppeler, *Perspektivische Personalführung. Die katholische Soziallehre als Grundlage für eine zeitgemäße Führungskultur*, Marburg 2014, s. 151.

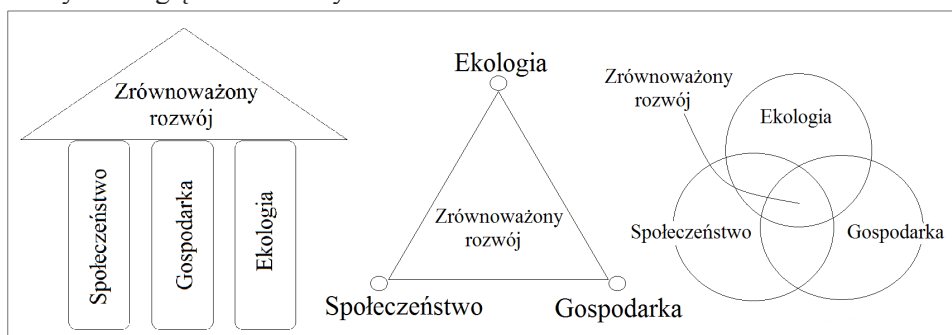
²⁸ P. Carnau, *Nachhaltigkeitsethik. Normativer Gestaltungsansatz für eine global zukunftsfähige Entwicklung in Theorie und Praxis*, München 2011, s. 14.

²⁹ M. Müller, *Investitionsentscheidungen vor dem Hintergrund einer Nachhaltigen Entwicklung*, „Controlling & Management Review – Sonderheft“ 1 (2004), s. 97-99.

krojonych na szeroką skalę, dotykających każdego z trzech obszarów³⁰. Kamieniem milowym w tym działaniu była *Agenda 21*, dokument uchwalony podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych w Rio de Janeiro w 1992 roku, który szczegółowo uwzględnia cele wymienionych trzech obszarów za pomocą modelu trzech kolumn.

Integracja celów ze wszystkich wymiarów „zrównoważonego rozwoju” jest skomplikowanym przedsięwzięciem, którego trudność wynika z konieczności integracji różnych celów, często bardzo odmiennych, a niekiedy wręcz wykluczających się. Pomimo trudności słusznie zauważa się, że wobec występujących komplikacji integracyjnych żadna teoria o międzynarodowym zakresie nie połączyła lepiej dotychczas wspomnianych trzech obszarów, tak jak to zostało uczynione w koncepcji „zrównoważonego rozwoju”³¹.

Obok modelu trzech odosobnionych filarów w literaturze znajduje się jeszcze wiele innych interpretacji pokazujących na zależność trzech obszarów „zrównoważonego rozwoju”. W parze z różnorodnością definicyjną idzie także różnorodność sposobów integracji tych obszarów. Obok modelu trzech kolumn występuje jeszcze model równobocznego trójkąta, który także objaśnia równą rangę lub tzw. równe znaczenie trzech wymiarów. Z taką samą popularnością „zrównoważony rozwój” przedstawia się za pomocą części wspólnej trzech wymienionych obszarów. Te modele zakładają, że „zrównoważony rozwój” można osiągnąć tylko przy równowartościowym uwzględnieniu wszystkich trzech obszarów.

Rys.1. Ilustracje trzech wymiarów „zrównoważonego rozwoju”³².

Od lewej: model trzech filarów (kolumn), model trójkąta równobocznego i model trzech okręgów.

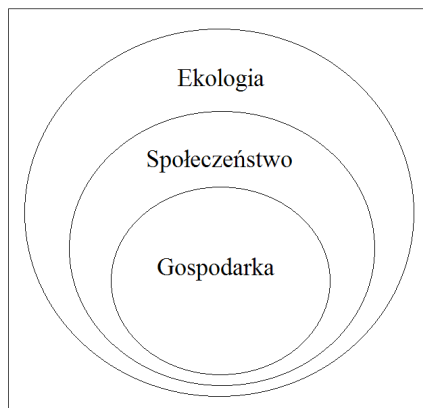
³⁰ Por. N. Paech – R. Pfiem, *Wie kommt das Soziale in die Nachhaltigkeit*, w: *Soziale Nachhaltigkeit*, „Jahrbuch Ökologische Ökonomik“, Band 5, red. F. Beckenbach i in., Marburg 2007, s. 99-103.

³¹ J. Kopfmüller i in., *Nachhaltige Entwicklung integrativ betrachtet. Konstitutive Elemente, Regeln, Indikatoren*, Berlin 2001, s. 45-48; H. Majer, *Nachhaltige Entwicklung – Leitbild für Zukunftsfähigkeit*, „Das Wirtschaftsstudium“ 7 (2003), s. 939-943.

³² Źródło: K. Fichter, *Schritte zum nachhaltigen Unternehmen – Anforderungen und strategische Ansatzpunkte*, w: *Schritte zum nachhaltigen Unternehmen – Zukunftsweisende Praxiskonzepte des Umweltmanagements*, red. K. Fichter – J. Clausen, Berlin 1998, s. 14; M. Hauff – A. Kleine, *Nachhaltige Entwicklung. Grundlagen und Umsetzung*, München 2009, s. 117-119; za: B. Schmidt, *dz. cyt.*, s. 13.

Istota długotrwałości „zrównoważonego rozwoju” jest uszczegóławiana przez rozmaite szczegółowe dyscypliny naukowe, w których niejednakowo rozgranicza się obszary: społeczeństwa, ekonomii i ekologii. Różne zestawienia tych wymiarów prowadzą do odmiennego rozumienia tego samego pojęcia.

Według Klausa Michaela Meyer-Abicha główną rolę odgrywają konkurujące ze sobą cele, które nadają trwałości rozwoju specyficzną postać w zależności od różniczenia pomiędzy trwałością środowiska naturalnego, wydajnością ekonomiczną i odpowiedzialnością społeczną. Cele zatem należy dobierać ze względu na pilność występujących problemów, stąd Meyer-Abich opowiada się za jeszcze inną interpretacją, za tzw. modelem pierwszeństwa (*Vorrangmodell der Nachhaltigkeit*), według którego uważa, że natura jest całością, społeczeństwo częścią tej całości, natomiast gospodarka jeszcze mniejszą częścią przynależącą do społeczeństwa. Dewizą takiego rozumienia „zrównoważonego rozwoju” jest hasło: Nie ma żadnej ekonomii bez społeczeństwa i żadnego społeczeństwa bez ekologii. Meyer-Abich sądzi więc, że gospodarka jest przyporządkowana jako część wymiaru ekologicznego i społecznego, zatem priorytetem „zrównoważonego rozwoju” powinno być działanie na rzecz ekologii³³.

Rys. 2. Model pierwszeństwa „zrównoważonego rozwoju”.

Realizacja celów „zrównoważonego rozwoju” według takiego modelu interpretacyjnego sprawia, że zasadniczy punkt ciężkości zdecydowanie bardziej kładzie się na aspekty ekologiczne niż na aspekty społeczne. W dyskursie o „zrównoważonym rozwoju” akcentuje się dziś głównie wymiar ochrony środowiska naturalnego, co w szczególności daje się zauważyć w literaturze akademickiej, a przede wszystkim w polityce krajów najbardziej uprzemysłowionych. Do dzisiaj „zrównoważony rozwój” w zachodnim świecie jest rozumiany omyłkowo jako rozwój uwzględniający głównie czynniki ekologiczne³⁴. Pomimo nadmiernego akcentowania aspektów

³³ B. Schmidt, *dz. cyt.*, s. 14.

³⁴ B. Baerlocher, *dz. cyt.*, s. 11-14; B. Schmidt, *dz. cyt.*, s. 15; W. Florczak, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w naukach społeczno-ekonomicznych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 75 (2007), s. 126; M. Moldaschl, *Polychrome Nachhaltigkeit*, „Ökologisches Wirtschaften” 1 (2007), s. 30-32; J. Jonker –

ekologicznych i pomijania innych obszarów wciąż takie działania przeprowadza się pod szyldem „zrównoważonego rozwoju”. Zdaniem Benjamina Görgena i Bröjna Wendta w dyskursie o „zrównoważonym rozwoju” zdecydowanie brakuje miejsca na analizę problemów zmian społecznych oraz procesów reprodukcji społeczeństwa³⁵.

Wydaje się, że najistotniejszą dziś kwestią wobec niejednoznacznie rozumianego „zrównoważonego rozwoju” jest współpraca naukowa przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, która mogłaby zaowocować - po treściowym rozgraniczeniu trzech obszarów i ich zagospodarowaniu – wzajemnym powiązaniem współlistniejącego z nimi kapitału. Ważne jest uwydatnienie złożoności form kapitału. Michael von Hauff i Alexandro Kleine w swoich analizach zauważają, że w literaturze zostało znacznie zaniedbane znaczenie kapitału społecznego kosztem kapitału ekonomicznego i ekologicznego. We współczesnym dyskursie powinno się ukazywać większą rolę kapitału społecznego w zachowaniu, akumulacji i produktywności pozostałych form kapitału. We wzajemnej zależności pomnożenie kapitału społecznego może przynieść skutek większej świadomości zachowania środowiska naturalnego. Oznacza to, że np. w niewielkim stopniu zanieczyszczone powietrze i szeroki dostęp do czystej wody poprawiają stan zdrowia ludzkiego i wpływają na pomnażanie się kapitału ludzkiego. Z tego związku wynika, że wzajemne zgranie ze sobą złożoności dwóch lub więcej form kapitału może podwyższyć jakość życia ludzkiego³⁶.

5. Błąd maksymalistyczny i sieciowa zwrotność relacyjna

Koncept trzech odosobnionych filarów „zrównoważonego rozwoju” nie pozostaje bez krytyki. Monachijski etyk społeczny Markus Vogt określa go jako „cudowną broń” skonstruowaną w celu rozwiązywania problemów społecznych, kiedy wszyscy wszystkim składają obietnice wypowiadając swoje oczekiwania³⁷. Tak rozumianą koncepcję Konrad Ott i Ralf Döring nazywają listą życzeń niemożliwą do zrealizowania³⁸, a M. Vogt konkluduje, że nieudolność realizacyjna zaplanowanych celów wynika z fałszywego wniosku o charakterze maksymalistycznym. W ten sposób „zrównoważonemu rozwojowi”, rozumianemu w sensie trzykolumnowej koncepcji, przypisuje się wiele określeń, a jego znaczenie pojęciowe dąży do nieskończoności. W wyniku braku odpowiedniego rozgraniczenia nic nie jest zdefiniowane i to pojęcie może zostać użyte jako dowolna etykieta dla oznaczenia wszystkich możliwości. M.

M. de Witte, *Finally in Business. Organising Corporate Social Responsibility in Five*, w: *Management Models for Corporate Social Responsibility*, red. J. Jonker – M. de Witte, Berlin 2006, s. 1-3.

³⁵ B. Görgen – B. Wendt, *dz. cyt.*, s. 7.

³⁶ M. Hauff – A. Kleine, *dz. cyt.*, s. 22-24.

³⁷ M. Vogt, *Nachhaltigkeit definieren. Die sieben häufigsten Irrtümer*, wykład wygłoszony podczas wydarzenia „LMU grün” w Monachium dnia 9.07.2015, rękopis, s. 2.

³⁸ K. Ott – R. Döring, *Soziale Nachhaltigkeit. Suffizienz zwischen Lebensstilen und politischer Ökonomie*, w: *Soziale Nachhaltigkeit*, „Jahrbuch Ökologische Ökonomik“, Band 5, red. F. Beckenbach i in., Marburg 2007, s. 36-39.

Vogt zauważa, że w takim rozumieniu „zrównoważony rozwój” staje się terminem rozciągliwym (*Gummibegriff*), maksymalnie elastycznym z ogromną dowolnością interpretacyjną³⁹. Nieostre pojęcia są nieprecyzyjne i przez to posiadają wiele znaczeń. Wówczas stają się oklepanymi zwrotami, pustymi pojęciami, czy frazesami⁴⁰ i – jak obrazowo zauważa Andreas Missbach – „kontenerem” (*Containerbegriff*), do którego wszystko można wrzucić⁴¹.

Wydaje się, że w celu uniknięcia błędu maksymalistycznego sieciowy model „zrównoważonego rozwoju” M. Vogta łączy w sobie zarówno logikę modelu trzech filarów jak i sens modelu pierwszeństwa. M. Vogt wychodzi z założenia, że czynniki ekologiczne, społeczne i ekonomiczne nie mogą posiadać równej rangi. Etyczna waga czynników ekonomicznych wynika jednakże z tego, że są one często decydującymi środkami, aby osiągać cele społeczne. Czynniki ekologiczne zyskują swoją pilność właśnie z tego powodu, że uspołecniają się i przy tym jednocześnie podnoszą znaczenie czynników rozwoju społecznego, podobnie jak to Ulrich Beck wyraził w swoich analizach dotyczących społeczeństwa ryzyka i w wyrażeniu zwrotności relacyjnych współczesnych społeczeństw⁴². Zatem w sieciowej koncepcji M. Vogta chodziłoby o wyważanie celów występujących w trzech obszarach ze względu na występujące problemy. Złożoności i wzajemnej zależności problemów powinna odpowiadać kompleksowa sieciowa koncepcja „zrównoważonego rozwoju”.

„Zrównoważony rozwój” nie dotyczy sumy czynników rozwojowych o charakterze ekologicznym, społecznym i gospodarczym, lecz koncentruje się na wzajemnym oddziaływaniu różnorodnych czynników wyłaniających się z trzech przedstawionych obszarów. Społeczeństwa nie można rozumieć tylko jako sumy struktur społecznych i systemów, które odnoszą się do ludzi jak do rzeczywistości przedmiotowej. Zdaniem Petera Bergera i Thomasa Luckmanna społeczeństwo jest rozumiane jako proces i pewien wytwór społeczny, który trwale reprodukuje się poprzez działanie poszczególnych aktorów społecznych⁴³. W ten sposób tworzą się warunki społeczne służące sposobom postępowania jednostek społecznych. Takie okoliczności wymagają „zrównoważonego rozwoju” społeczeństwa, a więc stworzenia możliwości trwałego ich istnienia. Przede wszystkim przez te warunki rozumie się umożliwienie jednostkom nabycia kwalifikacji i ukształtowania życia i relacji społecznych w taki sposób, żeby przyszłym pokoleniom umożliwić możliwości i zasoby do praktycznego działania⁴⁴.

W opinii M. Vogta chodzi więc o zarys polityki na podstawie systemu interdy-

³⁹ M. Vogt, *Nachhaltigkeit definieren. dz. cyt.*, s. 2.

⁴⁰ P. Finke, *dz. cyt.*, s. 22-29; B. Görgen – B. Wendt, *dz. cyt.*, s. 4.

⁴¹ Por. A. Missbach, *Das Klima zwischen Nord und Süd. Eine regulationstheoretische Untersuchung des Nord-Süd-Konflikts in der Klimapolitik der Vereinten Nationen*, Münster 1999.

⁴² U. Beck, *Die Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt a.M. 1986, s. 105-108.

⁴³ Por. P.L. Berger – T. Luckmann, *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie*, Frankfurt a. M. 2009.

⁴⁴ Por. M. Grundmann i in., *Soziale Gemeinschaften. Experimentierfelder für kollektive Lebensfor-*

scyplinarnych analiz, a nie o maksymalizację wszystkich bezkonfliktowych syntez⁴⁵. Taki system sprzężony z ideą „zrównoważonego rozwoju” miałby być osadzony na etycznej koncepcji usieciowienia⁴⁶ (*Retinität*), której celem jest próba zaadaptowania zaniedbanych subsystemów społecznych, tzw. ślepych miejsc nieuwzględnionych w strategiach politycznych, a dotyczących ważnych obszarów życia ludzkiego. Kluczem interpretacyjnym „zrównoważonego rozwoju” musi stać się zatem w jego opinii idea usieciowienia⁴⁷. Sieciowy system przeciwdziałający wykluczeniu zróżnicowanych funkcjonalnie systemów częściowych miałby prowadzić do nowego lub ponownego połączenia w celu doprowadzenia do odpowiedniego rezonansu między wieloma systemami częściowymi⁴⁸. Na podstawie tego metodycznego punktu wyjścia sieciowy system „zrównoważonego rozwoju” służyłby celowej reprodukcji częściowych systemów społecznych⁴⁹, nie tylko w celu ich zachowania, ale także dla ich dalszego rozwoju. Usieciowienie systemowe obszarów zrównoważonego rozwoju nie opiera się na drastycznej rewolucji, lecz na procesie ciągłego poszukiwania reform i równoważenia celów służących podniesieniu jakości życia ludzkiego⁵⁰.

Tak rozumiany system sieciowy „zrównoważonego rozwoju”, w przeciwieństwie do interpretacji ekocentrycznych, opiera się na teorii antropocentrycznej, w której chroni się środowisko naturalne rozumiane w sensie naturalnych podstaw życia ludzkiego. W sieciowym systemie „zrównoważonego rozwoju” M. Vogta centralne miejsce zostało zarezerwowane dla osoby ludzkiej, której niezbywalną godność w jej naturalnym otoczeniu chroni nowa zasada etyczno-społeczna katolickiej nauki społecznej – zasada zrównoważonego rozwoju (*Nachhaltigkeitprinzip*).

Zakończenie

W interpretacji „zrównoważonego rozwoju” dominuje ekologiczno-ekonomiczne spojrzenie na tę kategorię. Zauważa się przy tym wiele redukcji i spłyceń, które prowadzą do stwierdzenia, że „zrównoważony rozwój” jest pustym pojęciem. Wobec tego wydaje się konieczne wyostrenie sensu tego pojęcia przez jego odpowiednią

men, Münster 2006; I. Kunze, *Soziale Innovationen für eine zukunftsfähige Lebensweise. Gemeinschaften und Ökodörfer als experimentierende Lernfelder für sozial-ökologische Nachhaltigkeit*, Münster 2009; za: B. Görgen – B. Wendt, dz. cyt., s. 7.

⁴⁵ M. Vogt, *Nachhaltigkeit definieren*, dz. cyt., s. 2.

⁴⁶ Tenże, *Retinität: Vernetzung als ethisches Leitprinzip für das Handeln in komplexen Systemzusammenhängen*, w: *Komplexe adaptive Systeme*, red. S. Bornhold, P.H. Feindt, Dettelbach 1996, s. 159-197.

⁴⁷ J. Münk, *Bewahrung der Schöpfung als Grundlage einer nachhaltigen Entwicklung. Zugleich ein Beitrag zur Weiterentwicklung der Katholischen Soziallehre*, w: *Schöpfung und Selbstorganisation. Beiträge zum Gespräch zwischen Schöpfungstheologie und Naturwissenschaften*, red. K. Hilpert – G. Hasenhüttl, Padeborn 1999, s. 233, cyt. za: M. Vogt, *Prinzip Nachhaltigkeit. Ein Entwurf aus theologisch-ethischer Perspektive*, München 2009, s. 349.

⁴⁸ N. Luhmann, *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt a. M. 1999, s. 633-635.

⁴⁹ O. Reis, *Nachhaltigkeit-Ethik-Theologie. Eine theologische Beobachtung der Nachhaltigkeitsdebatte*, Münster 2003, s. 25-27.

⁵⁰ M. Vogt, *Prinzip Nachhaltigkeit*, dz. cyt., s. 354-356.

konceptualizację. Wieloznaczne definiowanie „zrównoważonego rozwoju” wydaje się być również usprawiedliwione ze względu na trudność określenia wzajemnej zależności jego trzech rozległych wymiarów: społeczeństwa, ekonomii i ekologii. Wydaje się, że popularność idei „zrównoważonego rozwoju” prowadzi do wyłonienia się nowej szczegółowej dyscypliny naukowej.

Wspólna cecha wielu definicji „zrównoważonego rozwoju” wskazuje wciąż na charakterystykę systemu, który powinien wykazywać długotrwałą zdolność zachowania kapitału społecznego i naturalnego z uwzględnieniem przyszłych pokoleń. Istotę „zrównoważonego rozwoju” stanowi długoterminowe i silne działanie społeczne i ekonomiczne, które zapewni teraźniejszym i przyszłym pokoleniom takie warunki życia, aby mogły być zaspokojone wszystkie ich potrzeby. W tych działaniach powinno się odnajdywać i odpowiednio zabezpieczać konieczne środki służące kształtowaniu stylów życia, które będą uwzględniać przede wszystkim najwyższą wartość życia ludzkiego i wysoki priorytet działań na rzecz środowiska naturalnego.

Nie można zapomnieć, że w centrum „zrównoważonego rozwoju” powinien zawsze znajdować się człowiek w swoim otoczeniu społecznym, gospodarczym i ekologicznym, które jest siecią wzajemnie oddziałujących na siebie czynników.

Literatura

- Albińska, E., *Wyznaczniki zrównoważonego rozwoju*, w: *Spółeczeństwo – gospodarka – ekologia*, red. S. Fel – M. Hułas – S.G. Raabe, Lublin 2010, s. 191-204.
- Baerlocher, B., *Natur und soziales Handeln*, Frankfurt a. M./New York 2013.
- Beck, U., *Die Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt a. M. 1986.
- Berger, P.L. – Luckmann, T., *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie*, Frankfurt a. M. 2009.
- Brundtland-Kommission (WCED), *Our Common Future*, 1987.
- Buchmann, G., *Warum Nachhaltigkeit*, „Utopie Kreativ“ 153/154 (2003), s. 662-665.
- Carnau, P., *Nachhaltigkeitsethik. Normativer Gestaltungsansatz für eine global zukunftsfähige Entwicklung in Theorie und Praxis*, München 2011.
- Fichter, K., *Schritte zum nachhaltigen Unternehmen – Anforderungen und strategische Ansatzpunkte*, w: *Schritte zum nachhaltigen Unternehmen – Zukunftsweisende Praxiskonzepte des Umweltmanagements*, red. K. Fichter – J. Clausen, Berlin 1998, s. 3-26
- Finke, P., *Das Nachhaltigkeitsgeschwätz. Die erstaunliche Karriere eines Begriffs*, 2012, s. 22-29, http://www.voec.de/wp-content/uploads/2012/01/agora_012012_finke.pdf, [10.08. 2015].
- Florczak, W., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w naukach społeczno-ekonomicznych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne“ 75 (2007), s. 119-139.
- Gawor, L., *Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju” 2/1 (2006), s. 59-66.
- Görgen, B. – Wendt, B., *Nachhaltigkeit als Fortschritt denken. Grundrisse einer soziologisch fundierten nachhaltigkeitsforschung*, „Soziologie und Nachhaltigkeit“ 1 (2015), s. 1-21.
- Grundmann i in., *Soziale Gemeinschaften. Experimentierfelder für kollektive Lebensformen*, Münster 2006.
- Grunwald, A. – Kopfmüller, J., *Nachhaltigkeit. Eine Einführung*, Frankfurt a. M. 2012.
- Hardtke, A. – Prehn, M., *Perspektiven der Nachhaltigkeit. Vom Leitbild zur Erfolgsstrategie*, Wiesbaden 2001.
- Hauff, M. – Kleine, A., *Nachhaltige Entwicklung. Grundlagen und Umsetzung*, München 2009.

- Huber, J., *Allgemeine Umweltsoziologie*, Wiesbaden 2011.
- Jeżowski, P., *Rozwój zrównoważony i jego nowe wyzwania*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace” 2 (2012), s. 99-124.
- Jonker, J. – de Witte, M., *Finally in Business. Organising Corporate Social Responsibility in Five*, w: *Management Models for Corporate Social Responsibility*, red. J. Jonker – M. de Witte, Berlin 2006, s. 1-10.
- Keppeler, C., *Perspektivische Personalführung. Die katholische Soziallehre als Grundlage für eine zeitgemäße Führungskultur*, Marburg 2014.
- Kopfmüller, J. i in., *Nachhaltige Entwicklung integrativ betrachtet. Konstitutive Elemente, Regeln, Indikatoren*, Berlin 2001.
- Kraemer, K., *Die soziale Konstitution der Umwelt*, Wiesbaden 2008.
- Kramer, R., *Das Unternehmen zwischen Globalisierung und Nachhaltigkeit. Sozialethische Überlegungen*, Berlin 2002.
- Kunze, I., *Soziale Innovationen für eine zukunftsfähige Lebensweise. Gemeinschaften und Ökodörfer als experimentierende Lernfelder für sozial-ökologische Nachhaltigkeit*, Münster 2009.
- Luhmann, N., *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt a. M. 1999.
- Majer, H., *Nachhaltige Entwicklung – Leitbild für Zukunftsfähigkeit*, „Das Wirtschaftsstudium“ 7 (2003), s. 935-943.
- Majka, J., *Etyka życia gospodarczego*, Wrocław 1982.
- Marx, R. – Wulsdorf, H., *Christliche Sozialethik. Konturen – Prinzipien – Handlungsfelder*, Paderborn 2002.
- Mazur-Wierzbička, E., *Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku*, w: *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, red. M.G. Woźniak, Rzeszów 2006, s. 317-328.
- Missbach, A., *Das Klima zwischen Nord und Süd. Eine regulationstheoretische Untersuchung des Nord-Süd-Konflikts in der Klimapolitik der Vereinten Nationen*, Münster 1999.
- Moldaschl, M., *Polychrome Nachhaltigkeit*, „Ökologisches Wirtschaften“ 1 (2007), s. 30-34.
- Müller, M., *Investitionsentscheidungen vor dem Hintergrund einer Nachhaltigen Entwicklung*, „Controlling & Management Review - Sonderheft“ 1 (2004), s. 96-104.
- Münk, J., *Bewahrung der Schöpfung als Grundlage einer nachhaltigen Entwicklung. Zugleich ein Beitrag zur Weiterentwicklung der Katholischen Soziallehre*, w: *Schöpfung und Selbstorganisation. Beiträge zum Gespräch zwischen Schöpfungstheologie und Naturwissenschaften*, red. K. Hilpert – G. Hasenhüttl, Paderborn 1999, s. 226-242.
- Ott, K. – Döring, R., *Soziale Nachhaltigkeit. Suffizienz zwischen Lebensstilen und politischer Ökonomie*, w: *Soziale Nachhaltigkeit*, „Jahrbuch Ökologische Ökonomik“, red. F. Beckenbach i in., Marburg 2007, s. 35-71.
- Paech, N. – Pfiem, R., *Wie kommt das Soziale in die Nachhaltigkeit*, w: *Soziale Nachhaltigkeit*, „Jahrbuch Ökologische Ökonomik“, Band 5, red. F. Beckenbach i in., Marburg 2007, s. 99-128.
- Papuziński, A., *Realizacja zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju” 1/6 (2001), s. 107-116.
- Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, *Fortschrittsbericht 2008 zur nationalen Nachhaltigkeitsstrategie*, Berlin 2008.
- Redclift, M.R., *Rozwój zrównoważony (1987-2005) – oksymoron czasu dorostania*, „Problemy Ekorozwoju” 1/4 (2009), s. 33-50.
- Reis, O., *Nachhaltigkeit-Ethik-Theologie. Eine theologische Beobachtung der Nachhaltigkeitsdebatte*, Münster 2003.
- Schmidt, B., *Soziale Nachhaltigkeit bei der Lieferantenauswahl. Eine conjont- und kausalanalytische ökonomische Untersuchung*, Stuttgart 2013.
- Sztumski, W., *Refleksja na temat rozwoju zrównoważonego (czy rozwój zrównoważony jest fikcją, utopią, iluzją czy oszustwem?)*, „Problemy Ekorozwoju” 2/3 (2008), s. 133-139.
- Tichy, G., *Nachhaltiges Wachstum?*, „Wissenschaft & Umwelt Interdisziplinär - Nachhaltiges Wachstum?” 13 (2005), s. 4-9.

- Wulsdorf, H., *Nachhaltigkeit. Ein christlicher Grundauftrag in einer globalisierten Welt*, Regensburg 2005.
- Veith, W., *Nachhaltigkeit*, w: *Christliche Sozialethik*, red. M. Heimbach-Steins, Regensburg 2004, s. 302-314.
- Vogt, M., *Das Konzept der Nachhaltigkeit*, w: *Handbuch der Katholischen Soziallehre. Im Auftrag der Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft und der Katholischen Sozialwissenschaftlichen Zentralstelle*, red. A. Rauscher i in., Berlin 2008, s. 411-419.
- Vogt, M., *Nachhaltigkeit. Hoffnung – Handlung – Wandlung. Konzept Nachhaltigkeit*, wykład wygłoszony w Monachium (Amerikanhaus) dnia 29.11.2011 r., s. 2, http://www.bene-muenchen.de/fileadmin/user_upload/Bilder/RiVo/Vogt_Konzept_Nachhaltigkeit_29-11-2011.pdf, [10.08.2015].
- Vogt, M., *Nachhaltigkeit definieren. Die sieben häufigsten Irrtümer*, wykład wygłoszony podczas wydarzenia „LMU grün” w Monachium dnia 9.07.2015, rękopis, s. 1-8.
- Vogt, M., *Prinzip Nachhaltigkeit. Ein Entwurf aus theologisch-ethischer Perspektive*, München 2009.
- Vogt, M., *Retinität: Vernetzung als ethisches Leitprinzip für das Handeln in komplexen Systemzusammenhängen*, w: *Komplexe adaptive Systeme*, red. S. Bornhold, P.H. Feindt, Dettelbach 1996, s. 159-197;
- Vogt, M., *Zasada zrównoważonego rozwoju i jego realizacja w Niemczech*, wykład wygłoszony dnia 9.05.2014 r. w czasie V Chrześcijańskiego Tygodnia Społecznego w Lublinie, tłum. M. Hulaś, s. 2, http://ordosocialis.de/pdf/M.Vogt/Das_Prinzip_Nachhaltigkeit-pol.pdf, [17.08.2015].
- Zabłocki, G., *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje*, Toruń 2002.

The Question of the Ambiguity of the Idea of Sustainable Development

Summary: The article concerns the ambiguity of the idea of sustainable development. It presents the origin of the idea and examines the category of sustainable development and its interpretation, which varies according to the concept of the reciprocal dependence of the three dimensions (society, economy, ecology) that one assumes.

Keywords: sustainable development, three pillars of sustainability, sustainability